

TÜRK

2022, Yıl/Year: 10, Sayı/Issue: 31, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 03.10.2022

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 15.10.2022

Sayfa / Page: 273-285

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Öğr. Gör. Dr. Aysun Gündüz ÖNAL

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Türk Dili Bölümü
aysun.onal@alanya.edu.tr, aysungunduzonal@hotmail.com

ANTALYA VE YÖRESİ AĞIZLARINDA KULLANILAN BİRLEŞİK ZARF-FİİLLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

Fiil kök ve gövdelerinden belli eklerle türetilen; ancak şahıs ekleriyle çekimlenmediği için yargı bildirmeyen ve bitmemiş fiil niteliğinde olan fiilimsiler, dilin kullanıcılarına söylenmek isteneni daha kısa biçimde ifade etme imkânı sunar. Türkçenin tarihî gelişim süreci içerisinde lehçeler arasında isim-fiiller ve sıfat-fiiller açısından büyük farklılıklar görülmemesine rağmen zarf-fiillerde dönemsel farklılıklar görülebilir. Türk dilinde zarf-fiiller, bu yönüyle fiilimsiler arasında önemli bir yere sahiptir. Zarf-fiiller, “Asıl Zarf-fiiller” ve “Birleşik Zarf-fiiller” olmak üzere ikiye ayrılır. Asıl zarf-fiiller, Türk dilinde ünlülü zarf-fiil ekleri, -(y)Inca, -(y)ArAk ve benzeri şekillerle gösterilir. Birleşik zarf-fiiller ise bazı ek ve edatların kendi işlevlerini kaybederek genellikle sıfat-fiillerle bir araya gelmesiyle oluşan gramer yapılarıdır. Bu çalışmada Antalya ve yöresi ağızlarında kullanılan birleşik zarf-fiiller incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: zarf-fiil, birleşik zarf-fiil, Türkiye Türkçesi ağızları, Antalya ve yöresi ağızları.

A STUDY ON THE COMPOUND ADVERBS USED IN THE DIALECTS OF ANTALYA AND ITS REGION

Abstract

The gerundial, derived from verb roots and stems with certain suffixes, which do not express judgment and are like unfinished verbs, offer the users of the

language the opportunity to express what is meant to be said more shortly, however, they are not conjugated personal suffixes. Although there are no big differences between dialects in terms of infinitive and participle in the historical development process of Turkish, periodic differences are evident in gerundium. Gerundium in the Turkish language has an important place among the gerundial in this respect. Gerundium are divided into two "Main Gerundium" and "Compound Gerundium". The main gerundium are shown with vowel gerundium suffixes in Turkish, -(y)Inca, - (y)ArAk, and similar figures. Compound gerundium, on the other hand, are grammatical structures that are formed by combining some affixes and prepositions with participles and prepositions, losing their functions. In this study, the compound gerundium used in the dialects of Antalya and its regions will be examined.

Keywords: gerundium, compound gerindium, Turkish dialects in Turkey, dialects of Antalya and its regions.

Giriş

Birleşik Zarf-fiil Tanımı ve İşlevleri

Fiil kök ve gövdelerinden türemelerine rağmen şahıs ve zaman ekleriyle çekimlenmediği için yargı bildirmeyen zarf-fiiller, Türkçenin kullanımına işlerlik kazandırarak tekrarları önler. Zarf-fiiller, fiilleri geçici zarf yapar. Bu eklerin bir kısmı asıl zarf-fiilleri oluşturur. Bazı ek ve edatların kendi işlevlerini kaybederek genellikle sıfat-fiillerle bir araya gelmesiyle oluşturulan gramer yapıları ise birleşik zarf-fiildir. Bu yapıların oluşmasında isim-fiil ekleri, sıfat-fiil ekleri, iyelik ekleri, hâl ekleri ve bazı edatlar önemli bir role sahiptir. Fillere eklenerek yüklem anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan birleşik zarf-fiiller, Eski Türkçe dönemi içerisindeki Orhon metinlerinden beri değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraki tarihi dönemlerde de sıklıkla kullanılan bu ekler, geniş bir dil malzemesinin ortaya çıkmasına vesile olur.

Zarf-fiiller üzerine yapılan çalışmalar bir hayli fazladır; fakat bu çalışmaların çoğunda birleşik zarf-fiil yapılarına yer verilmemiştir.

Kamil Tiken (1999: 281), basit ve birleşik zarf-fiilleri ele aldığı makalesinde fazla değinilmemiş olan birleşik zarf-fiillere vurgu yaparak girişik birleşik cümlelerin daha iyi anlaşılabilmesi için basit ve birleşik zarf-fiillerin iyi kavranması gerektiğini belirtir ve basit ve birleşik zarf-fiil eklerinin bir listesini verir.

Birleşik zarf-fiilleri ele alan diğer bir çalışma da G. Gülsevin'e aittir. G. Gülsevin, Türkoloji literatüründe birleşik zarf-fiiller için yaygın olarak kullanılan bir tanımın bulunmadığını, birleşik zarf-fiil kavramına gramer ve terim sözlüklerinde rastlayamadığını, sadece hocası Osman Nedim Tuna'nın ders notlarında bir paragrafta eklerin birleşmesi yoluyla yapılan birleşik zarf-fiiller için quasi gerindium teriminin kullanıldığını ifade eder ve aşağıdaki tanımı bırakır. (Gülsevin, 2001: 127)

“Fiilleri “geçici zarf” yapan ekler zarf-fiil ekleri diyorduk. Bu eklerin bir kısmı (gör-üp, başla-yınca, iç-meden, koş-arak vs.) esas itibarı ile zarf-fiil olarak yaşamaktadırlar. Ancak, aslen zarf-fiil eki olmayan birtakım ekler de, başka bazı ek ve edatlarla birleşerek, fiilleri cümle içinde

“geçici zarf” durumuna getirirler. İşte, bu “aslen zarf-fiil olarak doğmamış bazı ekler ile eklerin ve/veya edatların düzenli ve kurallı bir biçimde birleşip fiillere ulanarak geçici zarf oluşturduğu yapılara quasi gerundium (birleşik zarf-fiil) denir.” (Gülsevin, 2001: 127)

Anadolu ağızları da dilin imkânlarını kullanarak yazı diline yansımayan pek çok birleşik zarf-fiil türetmiştir. Bu çalışmada tüm bu bilgilerden yola çıkılarak Antalya ve yöresi ağızlarında kullanılan birleşik-zarf fiil yapıları tespit edilmeye çalışıldı. Yöre ağızları üzerine yapılmış müstakil kitap çalışmaları ile lisansüstü tezlerden elde edilen verilere göre birleşik zarf-fiil yapıları, “Yazı Dilinde Bulunan Birleşik Zarf-fiiller” ve “Yazı Dilinde Bulunmayan Birleşik Zarf-fiiller” başlıkları altında kullanım biçimleri ve örnekleriyle listelenerek her bir yapının kullanıldığı yöre/yörelere tespit edilmeye çalışıldı.

1. Yazı Dilinde Bulunan Birleşik Zarf-fiiller

1.1 {-y)AsIyA (Kadar/dek)}:

“-a, -e yaklaşma hâli eki ile genişlemiş olan bu şekil ‘-ana/-ene kadar’ anlamlı zarf- fiiller yapar. ‘-ası/-esi’ eki ile yapılmış zarf-fiil şekilleri daha çok Güney ve Batı Anadolu ile Batı Karadeniz ağızlarında kullanılır.” (Karahana, 2011: 360)

goyun kar yağasıya belde galırdı. “koyun kar yağınca belde kalırdı” (KYA IX/2-4)

gızıl dağ ollara çıkarız kar eriyesiye gadar “kızıl dağ oralara çıkarız, kar eriyene kadar” (KYA III/1-14)

açasıya, basasıya, bitesiyeye, böyüyesiye gadar, çıkarasıya, çıkasıya, çıkasıyaşadar, çökésiye, çökésiye gadar, deyesiye, eresiye, eriyesiye gadar, galasıya, gavrasiya, gelesiye, gelesiyeşadar, getiresiyeye gadar, göçesiye, göçesiye gadar, göresiye, salamlasıya, sökesiyeyeşadar, tanıyasıya, varasıya, kar yağasıya (KYA)

şindi çakałderesine gelesiye heç aldırmayık. “Şimdi Çakalderesi’ne gelinceye kadar hiç aldırış etmemiş.” (MYA 3/156)

öş_esiye bekler, öş_eldikden sōra çıkarırdık. “Alacakaranlık gelene kadar bekler, alacakaranlık olduktan sonra çıkarırdık.” (MYA 17/193)

ben gēläsiye iki a:ıardı. e: işde öläliK sırá. (AKA 15/48)

gelesiye(sarmış, hazırlamış) (KOYA 43a/46), *veresiye(galmadı galmadı)* (KOYA 43b/90)

ēşiyesiye durıydu (SA 7/134), *eriyesiye dek* (SA 9/68), *bitesiyeye gadar* (SA 11/152)

gēdesiyeye, düşesiye, ölesiye, eşgiyesiye, görükmeyesiye, gelesiye gadağ (SA)

gelesiye (KİYA 2a/15), *çıkasıya* (KİYA 2a/20), *varasıya(eveli beni gaPdı)* (KİYA 8a/15), *getiresiyeye (māmeleye götürdü)* (KİYA 17a/50)

çorbaşından dut, etinden dut, daThısına varasıyā gadā (EYA 3/132)

çorba gelesiye gadā bi tayını dörde böldünde çereğ galyō. (EYA 8/151)

evlenesiye gadār (AYA 93/29), *çırkı çıkasıya* (AYA 97/45)

İncelenilen metinler içerisinde İbradı Ağzı'nda bu yapının ses değişmesine uğramış bir biçimi tespit edilmiştir: *konaqlıyā inevésádaḡ* (AYA 84/16)

1.2. {-cAK+ iyelik eki +dA}:

“-cAk sıfat-fiil ekine iyelik eki ve bulunma hâli ekinin getirilmesi sonucunda oluşan birleşik zarf-fiildir.” (Atmaca, 2017: 146)

gircen'de (asger ali izine gel'miş) (KOYA 21a/6)

ölmēceḡde (11b/40), *dutulacānda* (KİYA 23a/37), *yaylaya göçecēmizde* (KİYA 9/100)

suya goyaca:nda (AKA 8/26)

gelin olacaḡında adam gaçıvermiş. (KYA 24/3-42), *yaylacaḡında* (KYA VI/1-78), *güz daḡında galacānda* (KYA 26-1/ 230), *kına yaḡacaḡlarında* (KYA, 9-1/396)

ata bindirilcēnde (AYA 62/13)

asgere geTcēmde (EYA 25/3), *indirecēmizde* (EYA, 77/13)

asgere gēdecēnde (SA 9/72), *bişirecēnde* (SA 28/140), *çúmdürücēmizde* (SA 59/29)

düür gēlinecēnde (GKA 4/53), *burdā çivlicēnde* (GKA 13/11), *yayláya gēdicēmizde* (GKA 10/23)

1.3. {-dXK+iyelik eki+ dA}:

“-dİk sıfat-fiil ekine iyelik eki ve bulunma eki halinin getirilmesi sonucunda oluşan birleşik zarf-fiildir.” (Atmaca, 2017: 146)

öldünde (bubamın ġırķına geldik) (KOYA 25a/106), *yaPdında (dedi)* (KOYA 25a/38)

oldında (üç dōrT gün on gün soḡra bi duzlallar) (KİYA 18e/127) *geldİnde (yörük gire; ōmuş)* (KİYA 7b/64)

ben geldiḡimde (KYA 1-9/11), *deḡşirildiḡinde* (KYA 13-1/293), *geldiklerinde* (KYA, 17-2/17)

yapışdırdı:nda (AKA 3/38), *vardımda* (AKA 17/70)

aḡladıḡında feydası yoḡ da e işde. (GKA 16/47), *gētdiḡinde* (GKA 1/31)

ērdінде “erdiḡinde, yettiḡinde” (MYA 23/10)

bura ḡaḷdıımızda (SA, 11/185), *gēlin almáyá gētdimizde* (SA, 6/33)

dünyaya geldiḡinde (EYA 29/19), *ora vardımda* (EYA, 26/10), *ḡucaḡladımda* (EYA 08/88), *geldimde* (EYA, 51/10), *çeyiz serdimizde* (EYA, 32/71), *üç kişi ḡaldıḡlarında* (EYA, 05/37)

bōle gētdiḡinde (AYA 20/43), *gētdirdİnde* (AYA 24/25), *çıḡardıḡlarında* (AYA 20/29) *suyú oḷmadından* (AYA 59/49)

çiFte gētdiḡimde (AYA 62/45)

sōra da unuñ durdında bi hafta durdında sēreris güneşe (AYA 62/56)

hoca olduunda (AYA 64/18)

atatürkün o gecelerine geldiinde (AYA 82/31)

geçiyi gütmeyinde (AYA 93/38), *çocuklar bulunduunda* (AYA 104/47)

gurutdüunda (AYA 111/46)

1.4. {-DX+ kişi eki+ mX}:

ğış geldi mi kalkar seyile göçer gideriz (KOYA 22c/153)

hóra bişirdiñ mi nanesini hePsini gaTarşın. (EYA 6/ 24)

düşdü mü (duzlanır çocuğ) (KİYA 29a/15), *sardıñ mī* (KİYA 7b/66)

merde: çıkdı mı gälini oynadır. (AKA 6/38)

beni etiyarladı mı? aynı senin gördün gibi dururun (GKA 3/7)

yâl. unu, suyu vurı, ğaynadı:sın, döKersin. kópeK yâlı, dērdiK ona. nē bī le:yn, işde kópeK yâlı, dēriz. unu ılıdı mı su ēyce ğaynadı mı tóparıvėri. (AKA 1/100)

yāmır yāĞdımı (KYA 11-1/14)

pēynir benim goyūnum mardı yapTım da, südü sādūñ mı ğızğınıyla atıvıyóduğ içine (SA 20/70)

bitTī mī, bi tā gēdērdik (AYA 110/32), *tabağlara ğoduñ mu* (AYA 111/29)

1.5. {-dXK+ iyelik eki+ zaman}:

İyelik eki almış –dXK sıfat-fiil ekine “zaman” ismi getirilerek oluşturulan birleşik zarf-fiil ekidir.

yağlaşdı zaman (KOYA 15/18), *yapdı zaman* (KOYA 34a/13)

ğar yaĝdı zaman (EYA 4/10), *azaldı zaman* (EYA 15/33), *biTdi zaman* (EYA 23/16)

ĝeldı zámannar (GKA 4/54), *ĝarışdı zámán* (GKA 54/17)

param olmadı zaman (MYA 2/128), *yāmır yādı zaman* (MYA 12/221)

1.6. {-DXKDAñ sonra}:

-dXK sıfat-fiiline, çıkma eki ve “sonra” çekim edatı getirilerek oluşturulan birleşik zarf-fiil ekidir.

unu yapıdık da acemi eyitimi bitirdiğden soñra bizi şoför şeyine ayırdılar. (EYA 10/ 33)

geçdiğden sonra (EYA 27/90), *evlendiğden soñra* (EYA 28/145)

almadığdan sōra (KİYA 2b/53), *vardıKTan sōra* (KİYA 4a/14), *ĝarışdırdıđdan sonra* (KİYA 4c/73)

yandığdan sōra (MYA23/343), *bişirdikden sōra* (MYA 12/308)

gurutduđ sōra (MYA 23/307), *düün bitdik sōna* (MYA 5/20)

gétirdigden sōra (GKA 16/12)
bağladıkdan sonra (KYA 11/1-359)
cumūriyet gūruldukdan sōna (AYA 82/41)
báyrā dikildikten sōna (AYA 88/50), *gétdikten sōna* (AYA 89/15)
evim yándıkdan sōñūr (AYA 106/31)

1.7. {-y)IncAyA(Kadar)}:

Ana cümlelerin yüklemine, “-ıncaya kadar” anlamında sınırlılık bildirme işleviyle bağlanan zarf-fiiller yapar. (Deny, 1941: 976)

İşlek kullanılan bir zarf-fiil eki değildir. Antalya ve yöresi ağızlarında bu ekin yerine genellikle –AsIyA eki kullanılmıştır.

gelinceye ğadar (KOYA 43b/128)
oluncıya (ġaynayo) (KİYA 3a/33), *çıkıncaya ğadar* (*altı yēdi sever; arabaşı yapar*) (KİYA 28b/68)
şāġılıncaya ğadar (EYA 39/25), *varıncaya* (EYA 20/72), *öġreninceye ğadarlıġ* (EYA 54/94)
ġeliñceyēa:dar “gelinceye kadar” (AYA 6/37)
yápıncáyá ğadar (SA 16/25), *ałıncáyá ğadar* (SA 21/40), *ġeçirinceye ğadar* (SA 21/42)
yıkılıncaya ğadar (MYA 8/245), *gelinceye ğadar* (MYA 1/114)
çoÇuk ġırkı çıkıncaya ğadar (AYA 21/71)

2. Yazı Dilinde Bulunmayan Birleşik Zarf-fiiller

2.1. {-y)AlIdAn (beri)}:

Bu ek,-AlI zarf-fiiline ayrılma hâli eki getirilerek oluşturulmuştur. (Ergin, 1997: 342).

hēmān hēmān biz buraya ġeleliden bē:ri, kırk, ēlli sene arasında, ēlli sene hile ġēddiK. (AKA 14/17)

muhtar olalıdan (EYA 28/30), *yaşayalıdan beri* (EYA 30/7), *oyunalıdan beri* (EYA 80/25)

2.2. {-ArAkdAn}:

Türkçede yaygın olarak kullanılan –ArAk zarf-fiiline ayrılma eki getirilerek oluşturulmuş birleşik zarf-fiil ekidir.

Bu yapı Karakoyunlu Yörük Ağzı’nda iki örnekte bulunmaktadır. (Durmaz, 2018: 339)

ķirinci, beş yaşına doġru vararakdan erķek, daşşāġı da çekilmeyennere ķirinci derdik “kirinci, beş yaşına doġru vararakdan, taşāġı da çekilmeyenlere kirinci derdik” (KYA XXIV/2-100)

ġürültü beri ġelereken sesi keserdin “o ġürültü beri ġelereken sesi keserdi” (KYA XXIV/2-337).

2.3. {-dX+kişi eki mX(y)dX}:

édindi m̄di (herkez dada yöriK) (KİYA 12a/10), sıkışdı m̄di (bi ana tā çıkarı) (KİYA 21a/56)

bulduñ m̄du (dereliçinin yolunu bulmuş oluyon) (KİYA 17a/196)

bi yaşına vardı mıydı kirinci d̄rdik ona. “Bir yaşına ulaşınca kirinci d̄rdik ona.” (MYA 26/182)

ō vardımıdı (AYA 17/74)

ğış ḡldi miydi (AYA 110/32)

2.4. {-dIK başına}:

Yazı dilindeki –dXkçA eki görevindedir.

dālarda gezdik başına o geçiniñ s̄dünüñ, yourdunuy ȳnilmesine doyułmazdı. “Dağlarda gezdikçe o keçinin s̄tünün, yoğurdunun ȳnilmesine doyułmazdı.” (MYA 6/77)

içinden geldik başına ğonuşsa türküñ dilini, éyi olur. “İçinden geldikçe Türk’ün dilini konuşsa iyi olur.” (MYA 6/106)

şöe basdığ başına bi yandan eliñile geçirisin̄, (GKA 21/48)

2.5. {-dIK keri}:

dikeldik̄ k̄eri yöriyecek “dikeldikten sonra yürüyecek” (KYA XVII/3-42)

sabāla ıdıdığ̄ k̄eri salar bu “sabahleyin ıdıdıktan sonra salar bu” (KYA XXIV/2-266)

sādığ̄ k̄eyri (MYA 16/150)

sulama suyū olmadığ̄ k̄eri (AYA 22/33), ilaşlamadığ̄ k̄eri (AYA 22/36), dōmedik̄ k̄eri (AYA 28/55)

h̄lāl para ȳdik̄ k̄eri (AYA 100/22), adamıñ̄ olduğ̄ k̄eri (AYA 100/65)

2.6. {-dIKdAn keri} ~[-dikk̄än k̄eyni]:

Çıkma hali eki almış –dXk sıfat-fiil ekine “keri” çekim edatı eklenerek oluşturulmuş birleşik zarf-fiil yapısıdır.

biz yo: kayı yimädikk̄än k̄eyni durmayız. (AKA 14/91)

aldıkdan̄ k̄eri (KOYA 21a/66), yürdukdan̄ k̄eri (KOYA 42/29)

ğızardıkdan̄ keri (EYA 15/5)

yaylalā ğorunduktan̄ keri (EYA 15/25)

ālēki ālak olmadıktan̄ k̄eri “ahlaklı ahlak olmadıktan sonra” (KYA VI/1-181)

ğoyun geldikten̄ k̄eri “koyun geldikten sonra” (KYA VI/2-44)

yıkadıkdan̄ k̄eri “yıkadıktan sonra” (MYA 16/119)

kırkı geçdikden keri (AYA 105/20)

2.7. [-dik ğına]:

-dXkçA zarf-fiilinin karşılığı olarak kullanılan ğına ekinin Tonyukuk Yazıtı'nda görülen -qıña ekiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Ekin, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki izini bir Kıpçak etkisi olarak açıklamak mümkün görünmektedir. (Alkaya, 2008: 43-72).

bu güdücü, ğayrı ğetdik ğına, ha güt ha yalvar. “Bu çoban, artık gittikçe ha güt, ha yalvar.” (MYA 26/42)

2.8. {-DXksXrA}:

Bu ek, görülen geçmiş zaman sıfat-fiil eki –DXk ve sıra kelimesinden kurulmuş bir şekildir. Genellikle –DİKçA ve –(y)IncA fonksiyonunda kullanılır. (Yıldız, 2015: 229-239) Antalya yöresi ağızlarında sıklıkla kullanılan bir ektir.

göynekler pambık gibi açılır gederdi, o tokucu külü gördüksüre“göynekler pamuk gibi açılır giderdi, o tokucu külü gördükçe” (KYA V/1-104)

basdıksıra, hõyle dokurduk “bastıkça, õyle dokurduk” (KYA IX/1-247)

guzular onu efilediksire geverdi. “kuzular onu oyalandıkça geverdi” (KYA IX/1-92)

asıldıksıra, basdıksıra, çekildiksire, döndüksüre, döndürdüksüre, efilediksire, gedinsire, geldiksire, gevşediksire, gördüksüre, guruduksıra, olduksıra, övdüksüre, savırdıksıra şakıdıksıra, tanıdıksıra, vardıksıra, yandıksıra, yediksire, yöründüksüre (KYA)

yanaştık sıra, yanaştıksıra bi a:Ç varıdı. 4/91 çocu: *uyandıK sıra varır á:ıardım.* (AKA 19/4)

bedenim ıssındık sıra hızlanırın. “Vücudum ıssındıkça hızlanırım.” (MYA 1/29, 267)

yedig sire evel y'simiz ğelidi. (GKA 5/108)

aTdıĝsıra aTdıĝsıra bi de duz ekivyõñ, atıyõñ, şulaniyõ eT gibi yeyañ (EYA 10/19)

yáşı şe olduksıra (AYA 19/42), *bulduksırā delirdi* (AYA 100/68)

2.9. [-ük sırá]:

Manavgat Ağzı'nda tespit ettiğimiz bu ek -(y)XncA anlamı vermektedir.

e işde adam da ölük sırá de, dēĝ işdi dēĝ işdi, yaşlandıĝ da, yaşlanık sıra da bozuldu bozuldu ğetdi. “E işte adam da ölünce deĝiştı, yaşlandıĝ da. Yaşlandıĝça da bozuldu bozuldu gitti.” (MYA 6/114)

2.10. {-(I)P+ bile}:

“Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağızlarında yalnızca Büyükköy kasabası, Taşkesik ve Gümüşlü köylerinde kullanılan bir zarf-fiil ekidir. Bu ek –DİĝIndA ve –(y)IncA zarf-fiil fonksiyonunda kullanılmıştır.”(Atmaca, 2017: 146)

müddeti geliPbille n eTceK'le (KOYA 3b/37)

boazlādan geçemēPbil'le (KOYA 3b/22)

2.11. [-insirle]:

Elmalı ve Yöresi Ağzlarında “-diğI için” anlamında kullanılmaktadır.

u beş arķadaş aynı tertip olunsurla. tabi öbürleride biz gelinsirle ula her gün nöbete sen şura, ben ora...bizi birēz şē yapıyollā. (EYA 10/49)

2.12. {-XnsAk}:

-(y)IncA zarf fiil ekinin görevini üstlenen birleşik zarf-fiil yapısıdır.

erken gedinsek gayıha ulaşacaz “erken gidince kayığa ulaşacağız” (KYA XIII/1-76)

yitmiş, yarıkmış. yarınsak, aradık taradık, yok “yitmiş, ayrılmış. ayrılınca aradık taradık yok” (KYA XXI/1-157)

alınsak, deyinsek, geçinsek, gedinsek, göçünsek, götürünsek, ininsek, süyülünsek, yarınsak, yollayınsak (KYA)

2.13. [-yelikden]:

Akseki Ağzı’nda rastladığımız bu ek “-iken” anlamı vermektedir.

ğaynatam baĀdı amma bö:le böyüyelikden bana yardım ētdiler. (AKA 9/33-34)

2.14. {-(y)InsA}:

“-InsAk/-UnsAk ekinin, -ok/-ök enklığinin düşmesi sonucu oluşmuş bir ektir.” (Durmaz, 2018: 331) –IncA anlamında kullanılmaktadır.

Tabancayı verinse, sen burdan gay demiş “tabancayı verince, sen burdan kay demiş” (KYA XI/1-166).

hanı yaptırmış adam, hana giremeyinse /.../ benim düşmanlarım var demiş “hanı yaptırmış adam, hana giremeyince /.../ benim düşmanlarım var demiş,” (KYA I/6-69)

biz ayrılınsa (EYA 32/57)

2.15. {-(y)XnsXrAk}:

“Bu ek, fiil kök ve gövdelerine gelerek eylemin yapılmış olduğunu, yapılmış olan bu eylemin bir sonuca yol açtığını veya yapılan eylemin diğer eylemin sebebi olduğunu bildirmektedir. Türk dilindeki -(y)IncA/-(y)UncA zarf fiil ekinin fonksiyonuna yakın bir ektir.” (Korkmaz, 2009: 485)

ak gedikten aşınırak az korkuyu atmış “ak gedikten aşınca az korkuyu atmış (KYA I/1-43)

göç ile geliveriyiz güz gününde. gelinsirek, bizim eniÇı, çaldılar, aldılar da gaşdılar “göç ile geliyoruz güz gününde. gelince, bizim eniği çaldılar, aldılar da kaçtılar” (KYA I/4-3)

aşınırak, alınırak, bitinsirek, delinsirek, duraklayınırak, edinsirek, geçinsirek, gelinsirek, gezinsirek, girinsirek, görünsürek, içinsirek, olmayınırak, salınırak, sıyırılınırak, varınırak verinsirek, vermeyinsirek (KYA)

böbamıñ dibine varın sırağ gız küpüvèrdi. “Babamın dibine gidince kız yıkılıverdi.” (MYA 21/526)

çıkarınsırağ (SA 45/181), *gèdinsirek* (SA 33/122), *gèlinsirek* (SA 33/123), *duruđdamānsırağ* (SA 30/29)

varınsırağ (MYA 21/123)

hududunā ayrılınsırağ (AYA 19/11)

bōle dèyinsırağ (AYA 92/67)

2.16. {- (y)IşIn}:

Eski Anadolu Türkçesinde Karamanlıca sahasında görülen bir ektir. (Ergin,97: 346) Bu zarf-fiilin isim-fiil eki olan -(y)Xş ve +(X)n vasıta ekinden oluştuğu görüşü hâkimdir. (Yıldırım, 2004: 3207-3218)

Çor çoğmağ dıılışın satdığ (AYA 27/21)

gèlişin yóğuşu çıkamāÇan. gelmem zor (AYA 104/74)

erkekler gacışın (KYA 11/68)

2.17. {- (y)XnsXrA}:

Bu ek -DXkçA ve -IncA zarf-fiil ekiyle aynı görevdedir. Bu zarf-fiil ekinin ET'deki -In zarf-fiil ekiyle sıra edatının ekleşmesi sonucu meydana geldiği düşünülmektedir (Aşçı, 2016: 189).

goyun kümeleşinsire birer gazan süd ederdik “koyun çoğalınca birer kazan süt ederdik” (KYA XV/1-135)

irezil olmuşlar orda kardan, kara dutulunsura “rezil olmuşlarorda kardan, kara tutulunca” (KYA XXIV/2-335)

böyüyünsüre, çıkınsıra, deyinsire, döndüksüre, durunsura, dutulunsura, duyunsura, gedinsire, guruyunsura, kümeleşinsire, olmayınsıra, ölünsüre, satınsıra, varınsıra, yapınsıra (KYA)

atatürK gèdin sıra, millet õle hèP millet ālardı. (GKA 5/30)

bizden yanı selbes olun sıra anamurlu da bizde güdüyor (GKA 3/23)

girinsire (mecbur galdım) (KOYA 38a/76)

olmayınsıra (o undan alılar) (KOYA 22c/134)

gözleri gók olun sıra dedim bu İngiliz, heykele. “Gözleri mavi olunca heykele bu İngiliz dedim. (MYA 1/146)

dalın sıra (bōle galdı işTe) (KİYA 11b/51), *olun sıra (su moturları alındı)* (KİYA 24a/9)

ğarışınsıra (SA 34/13), *satınsıra* (SA 34/16) *çıkınsıra* (SA 51/11)

alınınsıra (EYA 11/35), *varmeyınınsıra* (EYA 30/47), *duyunınsıra* (EYA 71/8) *dönüinsüre* (EYA 31/71)

töplüye durmāyinsıra (AYA 26/26), pahalı olunsıraḥ (AYA 30/53)

er gēlmeyinsrā (AYA 90/31)

2.18. {-(y)XşkXn}:

-(y)IncA eki fonksiyonunda kullanılmaktadır. Bu ek yalnızca Manavgat Ağzı'nda tespit edilmiştir.

dēdem davarı vērmeyişkin burada şeylik ğalmış, tapıyı vēresi ğelmemiş ğayrı. “Dedem keçiyi vermeyince burada şeylik kalmış, tapuyu vermek istememiş artık.” (MYA 16/18)

dēdem ölüşKün, gel imam dēmişler, sen ğocanıḡ yērini dut, bura otur, bura seni ğayıt ēdelim dēmişler. “Dedem ölünce, gel imam sen o saygıdeğer kişinin yerine geç, buraya otur, buraya seni kayıt edelim, demişler.” (MYA 16/29).

Sonuç

Antalya ve yöresi ağızları üzerinde yaptığımız bu çalışmada yazı dilinde var olan/olmayan birleşik zarf-fiiller tespit edilmiştir. Bu zarf-fiillerin bir kısmı yazı dilinde bulunmasına rağmen bir kısmı sadece ağızlarda yaşamaktadır.

1. Yazı dilinde kullanılan birleşik zarf-fiiller aşağı yukarı tüm bölgelerde kullanılmaktadır.
2. -(y)AlIdAn (beri) eki yalnızca Akseki ve Elmalı ağızlarında tespit edilmiştir.
3. -ArAkdAn yapısı sadece Karakoyunlu Yörükleri Ağzı'nda bulunmaktadır.
4. -dXK başına yapısına yalnızca Manavgat ve Gazipaşa ağızlarında rastlanılmıştır.
5. -dXk kerî yapısı Karakoyunlu, Manavgat, Gündoğmuş ve Kaş ağızlarında tespit edilmiştir.
6. -sadağ eki sadece İbradı Ağzı'nda tespit edilmiştir. İbradı Ağzı'nda da işlek kullanılan bir ek değildir.
7. -ük sırá, -(y)XşkXn, -dik ğına ve -(y)XnsXrA ile ekleri yalnızca Manavgat Ağzı'nda bulunmaktadır.
8. -(y) İşIn eki sık kullanılan bir zarf-fiil eki değildir. Alanya, Kaş ve Karakoyunlu Yörükleri ağızında tespit edilmiştir.
9. -díkkān kēyní ve iken anlamı veren -yelikden eklerine yalnızca Akseki Ağzı'nda rastlanılmıştır.
10. -(I)P+ bile eki yalnızca Korkuteli Ağzı'nda kullanılmıştır.
11. -(y) XnsXrA ve -(y) XnsXrAk eki aşağı yukarı tüm ağızlarda kullanılmaktadır. -(y) InsIrA ekinin ile edatıyla kullanılan şekli ise sadece Elmalı Ağzı'nda bulunmaktadır.
12. -(y)InsA eki Karakoyunlu Yörükleri Ağzı ve Elmalı Ağzı'nda tespit edilmesine rağmen - XnsAk ekine sadece Karakoyunlu Yörükleri Ağzı'nda rastlanılmıştır.

Kısaltmalar

- AKA : Akseki(Antalya) Köyleri Ağzı, Aysel Aydın, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü- Yüksek Lisans Tezi-, Konya, 2019.
- AYA : Antalya ve Yöresi Ağızları (Giriş-İnceleme-Metinler), M.Dursun Erdem, Ramazan Bölük, Gazi Kitabevi, Ankara, 2012.
- EYA : Elmalı ve Yöresi Ağızları, Esra Kulle Çoban, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü -Yüksek Lisans Tezi-, Denizli, 2012.

- GKA : Gazipaşa (Antalya) Köyleri Ağzı, Fatih Numan Küçükballı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Yüksek Lisans Tezi-, Konya, 2013.
- KYA : Antalya İli Örneğinde Karakoyunlu Yörük Ağzı: Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, Söz Varlığı ve Karakoyunlu Yörük Etnografyası, Ramazan Durmaz, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- Doktora Tezi-, Eskişehir, 2018.
- KOYA : Korkuteli ve Yöresi Ağzıları, Emine Atmaca, TDK Yayınları, Ankara, 2107.
- KİYA : Antalya İli Kumluca İlçesi ve Yöresi Ağzıları, Özlem Güzel, Akdeniz Üniversitesi SBE – Yüksek Lisans Tezi- Antalya, 2019.
- MYA : Manavgat ve Yöresi Ağzıları, Celâl Görgeç, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2020.
- SA : Serik (Antalya) Ağzı, Ramazan Bölük, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Yüksek Lisans Tezi-, Erzincan, 2011.

Kaynaklar

- Aktaş, Ayfer (9/2001). “-DiktAn/-DUktAn sonra Zarf-fiili Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Dili*, TDK Yayınları, s. 257-264.
- Alkaya, Ercan, (2008). “Eski Türkçe –qıña Ekinin Türk Lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine”. *Turkish Studies*, s. 43-72.
- Atmaca, Emine (2017). *Antalya İli Korkuteli ve Yöresi Ağzıları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, Aysel (2019). *Akseki(Antalya) Köyleri Ağzı*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Banguoğlu, Tahsin (2004). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları
- Bölük, Ramazan (2011). *Serik (Antalya) Ağzı*. Yüksek Lisans Tezi. Erzincan: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çoban, Ebru Kulle (2012). *Elmalı ve Yöresi Ağzıları*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Deny, Jean (1941). *Türk Dili Grameri*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Durmaz, Ramazan(2018). *Antalya İli Örneğinde Karakoyunlu Yörük Ağzı: Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, Söz Varlığı ve Karakoyunlu Yörük Etnografyası*. Doktora Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, Mehmet Dursun, Ramazan Bölük (2012). *Antalya ve Yöresi Ağzıları (Giriş-İnceleme-Metinler)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ergin, Muharrem (1997). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Gencan, Tahir Nejat (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gülsevin, Gürer (2001). “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiil Ekleri”. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C II, s. 125-143.

- Görgeç, Celâl (2020). *Manavgat ve Yöresi Ağzları*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güzel, Özlem (2019). *Antalya İli Kumluca İlçesi ve Yöresi Ağzları*. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Karahan, Leyla (1994). “Anadolu Ağzlarında Kullanılan Bazı Zarf-fiil Ekleri, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl: XXXII/1-2, s. 205-236.
- Korkmaz Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Küçükballı, Fatih Numan (2013). *Gazipaşa (Antalya) Köyleri Ağzı*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Tiken, Kamil (1999). “Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf-Fiillerin İfade ve İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 47, s. 279-364.
- Yıldırım, Faruk (2004). “-(y)XşXn zarf-fiili üzerine”. V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK, Ankara, s. 3207-3218.